

بررسی تأثیرگذاری اجتماعی - فرهنگی اردوهای راهیان نور دانش آموزی
(مطالعه موردی دانش آموزان متوسطه شهر کرج)

دکتر قربانعلی سبکتکین ریزی^۱
احمد جعفری^۲

چکیده

اردوهای راهیان نور دانش آموزی همه ساله در سطحی گسترده برای همه دانش آموزان پایه دوم متوسطه و به منظور تکمیل درس آمادگی دفاعی برگزار می‌شوند. این اردوها به منزله یک فعالیت فرهنگی فراگیر با پیامدهای اجتماعی- فرهنگی بسیار همراه اند که بررسی آنها می‌تواند به درک جایگاه این اردوها و به تبع آن ارزشهای دفاع مقدس در سطوح مختلف اجتماعی- فرهنگی کمک کند. این مقاله درصدد است میزان تأثیرگذاری اردوهای راهیان نور دانش آموزی را بر ابعاد اجتماعی- فرهنگی دانش آموزان شهر کرج بررسی کند. داده‌های مورد نیاز از یک طرح پژوهشی استخراج شده اند که با هدف بررسی تأثیرگذاری اردوهای راهیان نور بر تغییر نگرش و رفتار دانش آموزان دوره متوسطه در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ اجرا شده است. این تحقیق به شیوه پیمایشی اجرا شده و داده‌ها با کمک پرسشنامه گردآوری شده است. نمونه آماری پژوهش ۴۶۰ نفر از دانش آموزان پایه دوم متوسطه شهر کرج بودند که ۲۳۵ نفر از آنها در اردو شرکت داشتند و ۲۲۵ نفر شرکت نداشتند. یافته‌ها حاکی از آن است که شرکت در اردوی راهیان نور تأثیری مثبت بر میزان دینداری (مقدار $t = ۳/۹۵$ ، معناداری $t = ۰/۰۰۰$)، سرمایه اجتماعی (مقدار $t = ۵/۳$ ، معناداری $t = ۰/۰۰۰$)، تعلق به هویت ایرانی- اسلامی (مقدار $t = ۴/۱$ ، معناداری $t = ۰/۰۰۰$)، ساده‌زیستی (مقدار $t = ۴/۹$ ، معناداری $t = ۰/۰۰۰$) و الگوگیری از رزمندگان و شهدا (مقدار $t = ۱۰/۵$ ، معناداری $t = ۰/۰۰۰$) می‌گذارد.

کلید واژگان: اردوی راهیان نور، سرمایه اجتماعی، دینداری، گروه مرجع و هویت

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۲/۲۳ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۲

۱. استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی و دبیر آموزش و پرورش ناحیه ۳ کرج

saboktakingh@khu.ac.ir

ahmadjafari1386@yahoo.com

مقدمه و طرح مسأله

از سال ۱۳۷۶ تاکنون اردوهای راهیان نور به صورت برنامه‌ریزی شده برای بازدید مردم از مناطق جنگی برگزار می‌شوند. در این میان، اردوهای راهیان نور دانش آموزی برای بازدید دانش آموزان طراحی شده اند که به مدت ۵ روز برای دانش آموزان سال دوم دبیرستان اجرا می‌شود. شرکت در این اردوها اختیاری است، اما مشارکت در آن به منزله نمره عملی برای درس آمادگی دفاعی محسوب می‌شود. در سالهای اخیر بیش از یک میلیون دانش آموز در راستای اجرای فرمان مقام معظم رهبری در این اردوها شرکت جسته اند. برگزاری این اردوها با هدف تبیین تفکر بسیجی، آشنایی با دفاع مقدس، ایجاد دغدغه نسبت به آرمانهای امام و انقلاب، آشنایی با مفاهیمی مانند زیارت، دفاع مقدس، شهادت، ولایت، جهاد، مسئولیت‌پذیری، خودباوری، تعمیق هویت دینی و ملی و ایجاد نگرش مثبت نسبت به ارزشهای اسلام و انقلاب (پایبندی به اخلاق، حجاب، نماز و سایر واجبات و مستحبات) در دستور کار متولیان امور قرار گرفته است.

اما برگزاری این اردوها واکنشهای گوناگونی را در پی داشته است. نظرات متعددی در مورد اهداف، برنامه‌ها و اثربخشی این اردوها مطرح شده است. با توجه به اینکه این اردوها هزینه‌های مادی بسیار دارد و در برخی موارد نیز به تصادفات منجر به جان باختن دانش آموزان و معلمان می‌انجامد، پرسش اساسی این است که با وجود صرف این هزینه‌ها و تلفات احتمالی آن، آیا این اردوها از اثربخشی لازم در تغییر رفتار و نگرش دانش آموزان برخوردارند؟

اردوهای راهیان نور از جایگاه فرهنگی و اجتماعی ارزشمند و استراتژیکی برخوردارند، مرتبط با ارزشهایی مانند جهاد، ایثارگری و شهادت هستند، در دفاع مقدس تجلی یافته اند و بعد معنوی و تقدس آنها چنان پرننگ است که به راحتی نمی‌توان در مورد آنها به تحلیل علمی دست زد. با وجود این جایگاه رفیع و اهمیت فوق العاده، متأسفانه اغلب رویکردها به این پدیده در سطح اظهارنظرها یا روایت‌های مبتنی بر تجارب شخصی که در فضایی احساسی و اسطوره‌ای سیر می‌کند، باقی مانده است. به سبب فقدان ادبیات علمی در این زمینه، شناسایی و تبیین دقیق کارکردهای نهان و آشکار این اردوها در سطوح اجتماعی و فردی چندان آسان نیست.

از طرف دیگر، سیاست‌گذاران و مجریان اردوها اهداف آن را بسیار مهم و متعالی می‌دانند. آنها بر این باورند که این اردوها برای پاسخ‌گویی به بخشی از نیازهای روحی، اجتماعی، فرهنگی و ایدئولوژیکی نوجوانان کشور، ضروری اند. نگاهی به وضعیت اجتماعی-فرهنگی نسل جوان کشور نشان می‌دهد نسل جوان و نوجوان کشور با مشکلات فرهنگی و اجتماعی بسیار عمیق و متنوعی

دست و پنجه نرم می‌کند (خدایاری فرد و عابدینی، ۱۳۸۶). وجود یک بحران عمیق فرهنگی و معنوی در میان ایشان مشهود است. افزون بر این، نسل جوان فعلی کشور احساس شکاف، گسست و حتی تضاد بسیار عمیقی با نسلهای پیش از خود می‌کند (کاظمی پور، ۱۳۸۷؛ ایمان و افراسیابی، ۱۳۹۶). تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و عقیدتی فراوانی میان دو نسل وجود دارد از جمله اینکه نسل قبلی جمع‌گراتر، ساده زیست‌تر، آشناتر به مسائل ملی و میهنی، خانواده‌گراتر، دارای سرمایه اجتماعی و فرهنگی بیشتر، متعهدتر، دانش دینی بیشتر و مقیدتر به مسائل اخلاقی بود. اما نسل فعلی فردگراتر، تجمل‌گراتر، بی‌اعتنا به مسائل ملی و میهنی، گریزان از خانواده، سرمایه اجتماعی و فرهنگی پایین‌تر، تعهد پایین‌تر، دانش دینی پایین‌تر، تقید و التزام دینی پایین‌تر و تحت تأثیر ارزشهای متنوع‌تر و گاه متعارض است (حاضری و شریفی، ۱۳۸۸). گرایش افراطی نوجوانان به مدگرایی و تبعیت از مدل‌های غربی (پیلتن و طالبی، ۱۳۹۲؛ واحدی و محمدی، ۱۳۹۱)، اعتیاد و سرگشتگی نوجوانان در فضاها و شبکه‌های اجتماعی مجازی (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱)، افزایش آسیب‌هایی مانند مصرف سیگار، الکل و مواد مخدر در میان نوجوانان و جوانان (فتحی و فدوی، ۱۳۹۱؛ و محمدی اصل، ۱۳۸۵)، گرایش افراطی به عرفان‌های نوظهور غربی و منحرف و معنویت کاذب غیر اسلامی (پسنده، ۱۳۹۳) و تمایل دیوانه‌وار به جلای وطن (احمدی، ۱۳۸۹)، همه نشان از نوعی ولنگاری فرهنگی-معنوی نسل فعلی است که زمینه‌ساز تجربه یک بحران معنوی و هویتی عمیق است. اما این امر آن چنان که باید و شاید مورد حمایت اجتماعی از سوی نهادها و گروه‌های مختلف جامعه قرار نمی‌گیرد. در نبود ساختارهای مناسب و برنامه‌ریزی اصولی، اغراق نیست که گفته شود نسل جوان ایرانی کم‌کم به مرزهای انتهایی فرایندهای از خودبیگانگی اجتماعی رسیده است (توفیق‌یان فر و حسینی، ۱۳۹۱).

بخش عظیمی از این مشکلات ریشه در ناتوانی جامعه در پاسخ‌گویی به نیازهای طبیعی نوجوانان در زمینه‌های فرهنگ، هویت و معنویت دارد. با اینکه وجود این نیازها طبیعی قلمداد می‌شود ولی عدم توجه به ظرفیتها و میراث فرهنگی و اعتقادی کشور و ضعف سامانه‌های جامعه‌پذیری در بازتولید، انتقال و درونی‌ساختن این میراث‌گرانه‌ها در نسل‌های فعلی سبب می‌شود جوانان ناخواسته در این شکل جدید از آسیب‌های اجتماعی غرق شوند و پیامدهای ناگوار آن گریبان‌گیر خودشان، خانواده و جامعه شود. اکنون جوان ایرانی ارتباط چندانی با تاریخ ایران و هویت ایرانی-اسلامی ندارد.

نیم‌نگاهی به تاریخچه کشور حتی در دوران معاصر نشان می‌دهد که جامعه ایرانی تنها با استفاده از ذخیره فرهنگی و معنوی خود، توانسته است بر بسیاری از بحرانها و مصائب غلبه کند و دگرگونیهای بزرگی در تاریخ رقم زند. از مشروطه تا جنبش ملی کردن نفت، انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، همه نشان از این دارد که جامعه ایرانی ظرفیتهای فرهنگی و هویتی بسیار منحصر به فردی دارد و در صورت توفیق در ایجاد ارتباط با این تواناییها می‌تواند شرایط واقعی را به گونه ای مطلوب تغییر دهد. برای مثال در طول سالهای دفاع مقدس ابعاد گوناگون حیات اجتماعی تجاری را پشت سر گذاشتند که در شرایط عادی امکان آن وجود نداشت. حیات اجتماعی بسته به ضرورتهای آن عصر، شاهد انسجام و یکپارچگی بالایی بود که نمودهایش را می‌توان در قوانین حمایتی دولت وقت دید (ودیعہ، ۱۳۸۱). این همبستگی اجتماعی با ریشه داشتن در باورداشتهای دینی، تأثیر بسیار در تغییر سرنوشت جامعه و جنگ داشت. در سایه این همبستگی و اخلاق‌گرایی بود که جامعه ایران موفق شد با کمترین امکانات در برابر انبوه دشمنان خارجی و بحرانهای اجتماعی ناشی از جنگ ایستادگی کند و به این ترتیب سرمایه گرانبهایی برای سالهای پس از جنگ ذخیره نماید.

بنابراین، آنچه از لحاظ فرهنگی، معنوی و اجتماعی در دوران انقلاب و دفاع مقدس روی داد می‌تواند به منزله سرمشق و الگوی رفتاری مناسبی برای روبه‌رو شدن با بحرانهای نسل جوان امروزی به کار آید. همچنین، تأمل در جنبه فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس می‌تواند کوششی مناسب برای بازشناسی و برقراری پیوند با این مجموعه ارزشی و معنوی جامعه ایرانی به شمار آید. با وجود این برقراری ارتباط با تجارب و ارزشهای دوران دفاع مقدس نیاز به چارچوبها و برنامه‌ریزیهای فرهنگی مناسب دارد. در این میان اردوهای راهیان نور با توجه به ابعاد فرهنگی، معنوی، زیارتی و گردشگری خاصی که دارند، دارای ظرفیتهای منحصر به فردی هستند.

اما این تواناییها و ظرفیتهای بایستی به صورت منظم و علمی مورد بررسی قرار گیرند و نقاط ضعف و قوت و پیامدهای اردوها مشخص شوند. در واقع تحلیل علمی و انتقادی اردوها و آسیب‌شناسی آنها به اصلاح، بهبود و تغییر در رویه‌ها می‌انجامد و اثربخشی آنها را افزایش خواهد داد. باید میان روح و شکل اردوهای راهیان نور، تفکیک قائل شد. روح این اردوها به ارزشهای والای اسلامی و میهنی، ایثار و فداکاری رزمندگان و شهدا مرتبط است و شکل آن اردوها (برنامه‌ها، سیاستها، روندها و رویه‌ها) تنها چارچوبی برای محقق ساختن آن اهداف متعالی است. بنابراین، در رابطه با شکل و چارچوب آنها بایستی اقدام به تحلیل علمی و ارزیابی بی‌طرفانه کرد.

این پژوهش نیز با این منطبق به دنبال بررسی این پرسش مهم است که آیا این شکل از برگزاری اردوهای راهیان نور توانایی و ظرفیت برقراری ارتباط میان تجارب و ارزشهای دفاع مقدس و ذهنیت و رفتار نسل امروزی را دارد؟ به لحاظ جامعه شناسی برقراری این پیوند در شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی امروز کشور ضروری به نظر می‌رسد؛ در شرایطی که اغلب برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی برای نجات نسل جوان از بحرانها و آسیبهای اجتماعی در عمل ناکارآمد بوده یا موفقیت چندانی نداشته است.

تحقیق حاضر در پی آن است که بدانند ذخایر فرهنگی بر جامانده از شهدا و رزمندگان، موقعیتهای و مناسبتهای دفاع مقدس که بخش مهمی از دستاوردهای فرهنگی این سرزمین را تشکیل می‌دهند، در ضمن برگزاری اردوهای راهیان نور چه تأثیری بر ابعاد اجتماعی دانش آموزان متصرف می‌گذارند؟ بدین سبب این پژوهش قصد دارد وضعیت دانش آموزان شرکت کننده در اردو را با دانش آموزانی که شرکت نداشتند در برخی متغیرهای اجتماعی-البته با رعایت شرایط یک پژوهش پیمایشی-مقایسه کند. متغیرهای مذکور عبارت اند از: دینداری، سرمایه اجتماعی، هویت اسلامی-ایرانی، شهادت طلبی، الگوگیری از شهدا، ساده زیستی، خانواده‌گرایی و مدرسه‌گرایی.

یافته‌های این تحقیق در قالب چارچوب نظری پژوهش تبیین خواهند شد. این چارچوب متشکل از چند نظریه جامعه‌شناختی است:

نظریه سرمایه اجتماعی که عبارت است از روابط و پیوندهای فرد با دیگران، گروههای مختلف اجتماعی و نهادهای جامعه که به فرد امکان می‌دهد تا از منابع و امکانات (اقتصادی، اطلاعاتی و اجتماعی) موجود بهره‌مند شود و به میزانی از مشارکت در حیات اجتماعی نایل آید. همچنین سرمایه اجتماعی به میزان و شدت اعتمادی اشاره دارد که افراد در این روابط و پیوندها احساس می‌کنند. نظریه سرمایه اجتماعی در اندیشه‌های افرادی مانند کلمن، پاتنام و پرتر^۱ بسط و گسترش یافت (ازکیا، ۱۳۸۴).

نظریه هویت اجتماعی: هویت اجتماعی، تعریفی است که فرد، بر مبنای عضویت در گروههای اجتماعی، از خویش دارد (براون^۲، ۱۹۸۵). مفهوم هویت اجتماعی دال بر وجود مجموعه رفتارهای سازمان یافته میان-گروهی است که به لحاظ اجتماعی به صورتی یکسان و مشابه انجام می‌گیرند و شناسایی هویتهای اجتماعی تلاشی است برای تحلیل الگوهای تکرارپذیر

1. Putnam & Porter
2. Brown

کنشها و نگرشهای گروهی (چاوشیان تبریزی، ۱۳۸۱). به زعم تاجفل^۱ هویت شامل آگاهی، علاقه و تعهد فرد نسبت به عناصری است که تثبیت و دوام "ما بودن" یا تعلق فرد به گروه و تمایز از گروههای دیگر را ممکن می‌سازند (جعفری، یزدانی و قبادی، ۱۳۹۳).

نظریه گروههای مرجع: مفهوم گروه مرجع اولین بار در روانشناسی اجتماعی از سوی هایمن^۲ (۱۹۴۲) مطرح شد. به نظر وی انسانها در شکل‌دهی به نگرشهای خود بیش از آن که به خود متکی باشند به گروههایی که با آنان ارتباط دارند، تکیه می‌کنند. هایمن این گروهها را گروههای مرجع می‌خواند. وی در گروههایی که فرد عضو آنهاست عواملی مانند میزان مشارکت، سابقه عضویت، حجم گروه، درجه تمایز یافتگی گروه، همبستگی گروه، میزان تعاملات و استقلال گروه را از عوامل مؤثر در انتخاب گروه مرجع می‌داند (صدیق‌سروستانی و هاشمی، ۱۳۸۱). بر طبق نظر مرتون، افراد ممکن است کسانی را مرجع و الگوی رفتارشان قرار دهند که شاید در فاصله زمانی یا مکانی دورتری از آنان قرار داشته باشند. در زمینه اردوی راهیان نور به نظر می‌رسد تأثیر برخی گروهها مثل شهدا، رزمندگان و بسیجیان را می‌توان به عنوان گروه مرجع بر رفتار و نگرش دانش‌آموزان بررسی کرد.

نظریه یادگیری اجتماعی: نظریه یادگیری اجتماعی که از سوی آلبرت بندورا (۱۹۹۴) ارائه شد، احتمالاً تأثیرگذارترین نظریه یادگیری و رشد بوده است. وی اعتقاد دارد که آموزش مستقیم، تنها وسیله برای یادگیری نیست. به نظر بندورا، صرف قرار گرفتن در معرض الگو بی آنکه پاداش یا تنبیهی در کار باشد برای یادگیری کافی است (ثنایی، ۱۳۶۸). او عامل درونی را نیز به شکل غرور، ارضای شخصی یا حس موفقیت، مؤثر می‌داند. چنین تأکیدی بر افکار و شناخت درونی، به ارتباط بخشیدن میان نظریه‌های یادگیری و نظریه‌های رشدی-شناختی کمک می‌کند.

در پایان با توجه به یافته‌های پژوهش، راهکارهایی برای استفاده بهتر از ظرفیتهای و توانمندیهای اردوهای راهیان نور ارائه می‌شود. این کوشش با توجه به حجم برگزاری اردوها و جایگاه آنها در میان فعالیتهای فرهنگی کشور و نیز اهمیت گروههای هدف (نوجوانان و جوانان) بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

1. Henry Tajfel
2. Hyman

مروری بر تحقیقات انجام شده

با وجود اهمیت موضوع راهیان نور، متأسفانه ادبیات تجربی چندانی در مورد آن وجود ندارد. پژوهشگر در بررسی ادبیات تجربی تنها دو مطالعه را یافت که ویژگیهای یک پژوهش علمی را داشتند.

محمدحسین زاده (۱۳۸۶) از گروه پژوهشی تعلیم و تربیت دانشگاه فردوسی مشهد با ارزیابی اردوهای راهیان نور در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵ نشان داد که اردوهای راهیان نور در ایجاد معنویت و حال و هوای جبهه و ایجاد حس زائر بودن در مناطق عملیاتی موفق بوده است. از نظر فرایندها و امکانات نظر دانشجویان متشرف نشان دهنده این است که کیفیت برنامه‌ها در سطح متوسط بوده است. پژوهشگران معتقدند در این اردوها به مواردی مانند بیان خاطرات از سوی خانواده شهدا، توضیح درباره شهدای بعد از جنگ، تشکیل هیأت‌های منظم بعد از اردو و معرفی کتابهای مربوط به انتظار بی‌توجهی شده است.

معینی در سال ۱۳۸۶ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود میزان تأثیرگذاری کاروانهای راهیان نور را بر مشارکت مردمی در جنگ آینده مورد مطالعه قرار داده است. این پژوهش که در میان ۱۲۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های تهران انجام شده در دانشکده فرماندهی و ستاد عالی جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قابل دسترسی است. نتایج پژوهش مذکور نشان می‌دهد که با شرکت دانشجویان در اردوی راهیان نور تمایل آنها به شرکت در جنگ احتمالی آینده افزایش می‌یابد. معینی به این نتیجه رسیده که این تأثیرگذاری در میان دانشجویان بسیجی تا اندازه‌ای بیشتر از دانشجویان غیر بسیجی است.

فرضیه‌های پژوهش

پس از مرور ادبیات تجربی و نظری تحقیق تعدادی فرضیه برای آزمون در این پژوهش طراحی شده اند که عبارت اند از:

۱. انتظار می‌رود میزان دینداری دانش آموزان شرکت کرده در اردوی راهیان نور بیشتر از دانش آموزان شرکت نکرده باشد.
۲. انتظار می‌رود تعلق خاطر دانش آموزان شرکت کرده در اردوی راهیان نور به هویت ایرانی-اسلامی بیشتر از دانش آموزان شرکت نکرده باشد.
۳. انتظار می‌رود شرکت در اردوهای راهیان نور سبب شکل‌گیری یا تقویت روابط اجتماعی دانش آموزان شود و به افزایش و تراکم سرمایه اجتماعی در میان ایشان بیانجامد.

۴. انتظار می‌رود میزان توجه و احترام ایشان به شهدا و رزمندگان دفاع مقدس به عنوان الگوها با شرکت در اردوی راهیان نور افزایش یابد.

۵. انتظار می‌رود دانش آموزان شرکت کرده در اردوی راهیان نور در مقایسه با دانش آموزان شرکت نکرده، گرایش بیشتری به ساده‌زیستی داشته باشند.

روش تحقیق

این تحقیق به شیوه پیمایشی انجام شده است. واحد مشاهده و واحد تحلیل در آن فرد است. ابزار اندازه‌گیری آن پرسشنامه محقق ساخته است که حاوی شاخصهایی برای سنجش متغیرهای اصلی و زمینه‌ای است.

روایی و پایایی شاخصها

روایی یا اعتبار: به منظور برآورد روایی شاخصهای پژوهش از روش تحلیل روایی صورتی استفاده شد. بدین منظور ابتدا پرسشنامه اولیه بر اساس ادبیات نظری و تجربی طراحی شد و سپس در اختیار اساتید و کارشناسان قرار گرفت تا در مورد اعتبار هر یک از گویه‌ها و پرسشها با توجه به مفهوم متغیری که می‌سنجند، قضاوت کنند. با اعمال نظرات ایشان برخی از گویه‌ها حذف و برخی ویرایش شدند تا نسخه نهایی پرسشنامه آماده شود.

پایایی: برای بررسی پایایی شاخصهای تحقیق از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج این آزمون برای شاخصهای تحقیق در جدول شماره ۱ گزارش شده است. بر اساس اطلاعات جدول ۱ همه شاخصهای پژوهش در حد مطلوبی است و مشکلی برای اجرای پرسشنامه وجود نداشت. لازم به ذکر است همه شاخصهای مربوط به متغیرهای وابسته در طول طیف لیکرت طراحی شده‌اند. این گویه‌ها روی یک طیف ۵ گزینه‌ای نمره‌گذاری می‌شوند که در آن به گزینه کاملاً موافقم ۵ نمره، موافقم ۴ نمره، تا حدودی ۳ نمره، مخالفم ۲ نمره و کاملاً مخالفم ۱ نمره داده می‌شود. بنابراین بیشترین نمره در این طیف ۵ و کمترین ۱ است.

جدول ۱: مشخص‌کننده‌های آماری پایایی ابزار اندازه‌گیری در پیش‌آزمون

نقش متغیر	متغیرها	تعداد گویه	مقدار آلفا	تعداد نمونه
وابسته	دینداری	۹	۰/۷۴	۴۰ نفر
	ساده‌زیستی	۵	۰/۶۵	۴۰ نفر
	الگوگیری از رزمندگان و شهدا	۵	۰/۷۱	۴۰ نفر
	هویت اسلامی و ایرانی	۴	۰/۶۴	۴۰ نفر
	سرمایه اجتماعی	۶	۰/۷۶	۴۰ نفر

تعریف نظری و عملی متغیرها

متغیر مستقل

شرکت در اردوی راهیان نور دانش آموزی: منظور شرکت در اردوهای پنج روزه راهیان نور دانش آموزی است که در طول سال تحصیلی برگزار می‌شود. در این پژوهش به دانش آموزان شرکت کننده در اردو نمره ۱ و به دانش آموزانی که موفق به شرکت در این اردو نشده بودند نمره صفر داده شد.

ابعاد متغیر وابسته

دینداری: دینداری یعنی داشتن التزام دینی، به نحوی که نگرش، گرایش و کنشهای فرد را متأثر سازد (شجاعی زند، ۱۳۸۴). در این تحقیق برای سنجش دینداری بر پایه تعریف چندبعدی گلاک و استارک^۱ (۱۹۶۵) سنجه ای متشکل از ۹ گویه به صورت طیف لیکرتی تهیه شد.

ساده‌زیستی: ساده‌زیستی، نوعی سبک زندگی است که فرد در آن تلاش می‌کند به صورت عملی و ذهنی از مصرف نمایی و تجملی دوری کند و مصرف خود را معقول سازد. در این تحقیق فرض گرفته شده سبک زندگی ساده رزمندگان دفاع مقدس مورد تبعیت دانش آموزان است. برای سنجش میزان ساده‌زیستی از یک سنجه ۵ گویه ای در طول طیف لیکرت بهره گرفته شده است.

الگوگیری از رزمندگان و شهدا به عنوان گروه مرجع: این متغیر ناظر به احترام و توجه دانش آموزان به شهدا و رزمندگان دفاع مقدس به منزله چهره‌های برجسته تاریخی و فرهنگی کشور است. از سوی دیگر این متغیر ناظر به میزان الگوگیری دانش آموزان از شهدا و رزمندگان اسلام به منزله گروه مرجع است. در این پژوهش برای سنجش میزان متغیر مذکور از یک سنجه ۵ گویه ای در طول طیف لیکرت استفاده شده است.

هویت ایرانی-اسلامی: هویت ایرانی-اسلامی بالاترین سطح هویت جمعی است که فرد طی فرایند جامعه‌پذیری در یک کشور اسلامی مانند ایران کسب می‌کند. بر اساس تعریف تاجفل هویت اسلامی و ایرانی عبارت خواهد بود از آگاهی، علاقه و تعهد فرد نسبت به عناصری که عامل تثبیت و تداوم "ما بودن" شناخته ای به نام مسلمان ایرانی و تمایز آن از دیگر شناخته‌ها یا هویتها می‌شود (جعفری، ۱۳۹۳). در این پژوهش برای سنجش میزان گرایش هویت اسلامی-ایرانی پاسخ‌گویان از یک سنجه ۴ گویه ای در طول طیف لیکرت بهره گرفته شده است.

1. Glock & Stark

سرمایه اجتماعی: به طور کلی سرمایه اجتماعی عبارت است از میزان رابطه، اعتماد و مشارکت فرد در گروهها و شبکه‌های مختلف اجتماعی و افراد جامعه که به فرد امکان می‌دهد تا از منابع و امکانات (اقتصادی، اطلاعاتی و اجتماعی) موجود بهره‌مند شود (امین‌بیدختی، جعفری، نوروزی و خسروی‌نیا، ۱۳۹۲). در این پژوهش برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان از یک سنجه ۶ گویه ای در طول طیف لیکرت بهره گرفته شده است.

جامعه و نمونه تحقیق

جامعه آماری این پژوهش شامل همه دانش آموزان دختر و پسر دوره متوسطه بودند که در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ در مدارس متوسطه دولتی شهر کرج مشغول به تحصیل بودند (۱۰۷۳۹۱ نفر). نمونه این پژوهش به تعداد ۴۶۰ نفر از میان دانش آموزان مذکور انتخاب شدند.

روش تعیین حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

برای تعیین حجم نمونه تحقیق از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده شده است. در این فرمول با حجم جمعیت ۱۰۷۳۹۱ نفر، دقت احتمالی حدود ۵ درصد و با فرض بیشترین پراکندگی صفات مورد مطالعه ($P = ۰/۵$) و ($q = ۰/۵$) حجم نمونه در حدود ۴۰۰ نفر برآورد شده است. با پیش‌بینی ریزش احتمالی و همچنین مقایسه ای بودن تحقیق میان دو گروه مستقل، حدود ۱۵ درصد یعنی در حدود ۶۰ نفر به حجم نمونه افزوده شد. در نهایت ۴۶۰ نفر به منزله نمونه اصلی پژوهش تعیین شدند.

برای انتخاب اعضای نمونه از روش نمونه‌گیری طبقه ای استفاده شد. بر این اساس در مرحله اول به صورت تصادفی از میان چهار ناحیه آموزش و پرورش شهر کرج دو ناحیه (نواحی ۳ و ۴) انتخاب شدند. سپس از هر ناحیه، دو دبیرستان دخترانه و دو دبیرستان پسرانه انتخاب شدند. در مرحله آخر فهرست دانش آموزان شرکت کننده در اردوی راهیان نور و سایر دانش آموزان هر یک از دبیرستانهای انتخاب شده، تهیه شد. ابتدا ۳۰ نفر از دانش آموزانی که در اردو شرکت کرده بودند به صورت تصادفی به عنوان گروه آزمایش انتخاب شدند و سپس از میان دانش آموزان هر دبیرستان که در اردو شرکت نداشتند، ۳۰ نفر به صورت تصادفی به منزله گروه گواه انتخاب شدند. شایان ذکر است که در پژوهشهای این چنین که مسئله مقایسه میان گروهها بسیار اساسی است معمولاً روشهای گوناگون برای کنترل ویژگیهای آزمودنیها پیش از ورود به فرایند تحقیق به‌کار گرفته می‌شود. مثلاً از روش پیش آزمون استفاده می‌شود. اما از آنجا که در زمان اجرای این تحقیق اردو انجام یافته بود و نمی‌توانستیم دانش آموزان را قبل از اعزام به اردو مورد بررسی

قرار دهیم از انتخاب تصادفی استفاده شد. با استفاده از این روش احتمال وجود تفاوت یا به اصطلاح نابرابر بودن واریانسها میان گروهها قبل از ورود به آزمون به حداقل می‌رسد.

یافته‌ها

ویژگیهای جمعیتی و زمینه‌ای: مهم‌ترین ویژگیهای جمعیتی نمونه در جدول شماره ۲ آورده

شده است.

جدول ۲: وضعیت نمونه در متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی

متغیر	گروهها	مقوله‌ها	تعداد	درصد
جنسیت	گروه شرکت کرده	پسر	۱۱۸	۵۱
		دختر	۱۱۲	۴۹
	گروه شرکت نکرده	پسر	۱۱۷	۵۱
		دختر	۱۱۳	۴۹
	کل	پسر	۲۳۵	۵۱
		دختر	۲۲۵	۴۹
پایگاه اجتماعی-اقتصادی	گروه شرکت کرده	بالا	۹۲	۳۹
		متوسط	۹۶	۴۱
		پایین	۴۷	۲۰
	گروه شرکت نکرده	بالا	۱۰۶	۴۷
		متوسط	۱۰۸	۴۸
		پایین	۱۱	۵
کل	بالا	۱۹۸	۴۳	
	متوسط	۲۰۷	۴۵	
	پایین	۵۵	۱۲	

از جمعیت مورد مطالعه، ۵۱ درصد دختر و ۴۹ درصد پسر بودند. ۴۳ درصد اعضای نمونه در سطح بالای پایگاه اجتماعی-اقتصادی، ۴۵ درصد در سطح متوسط و ۱۲ درصد در سطح پایین پایگاه اجتماعی-اقتصادی بودند. از نظر وضعیت شرکت در اردو، ۵۱ درصد اعضای نمونه در اردو راهیان نور شرکت داشتند و ۴۹ درصد از دانش‌آموزانی بودند که تاکنون در اردو راهیان نور شرکت نکرده بودند. در گروه شرکت کرده ۲۰ درصد دانش‌آموزان متعلق به سطح پایین پایگاه اجتماعی-اقتصادی بودند، اما در گروه شرکت نکرده فقط ۵ درصد مربوط به همین سطح هستند.

یافته‌های توصیفی متغیرهای اصلی: در این قسمت یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای

اصلی پژوهش که در واقع متغیرهای وابسته تحقیق هستند ارائه شده است.

جدول ۳: آماره‌های توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

متغیر	گروها	میانگین	میانگین از ۱۰۰	کمترین	بیشترین	انحراف استاندارد
دینداری	کل	۳۷/۴	۷۹	۱۵	۴۵	۵/۶
	شرکت کرده	۳۸/۴	۸۲	۱۷	۴۵	۳/۴
	شرکت نکرده	۳۶/۳	۷۷	۱۵	۴۱	۷/۶
الگوگیری از رزمندگان	کل	۱۹/۳	۷۱	۸	۲۵	۴/۷
	شرکت کرده	۲۱/۰۸	۸۰	۹	۲۵	۵/۲
	شرکت نکرده	۱۷/۵	۶۳	۸	۲۱	۴/۱
هویت اسلامی- ایرانی	کل	۱۵/۸	۷۴	۶	۲۰	۲/۷
	شرکت کرده	۱۶/۳	۷۷	۷	۲۰	۱/۸
	شرکت نکرده	۱۵/۲	۷۰	۶	۱۹	۳/۶
ساده‌زیستی	کل	۱۹	۷۰	۵	۲۳	۳/۷
	شرکت کرده	۱۹/۹	۷۵	۹	۲۳	۲/۲
	شرکت نکرده	۱۸/۲۰	۶۶	۵	۱۹	۳/۱
سرمایه اجتماعی	کل	۱۵/۹	۴۲	۶	۲۰	۲/۸
	شرکت کرده	۱۶/۵	۴۴	۸	۲۰	۳/۴
	شرکت نکرده	۱۵/۲۵	۳۹	۶	۱۸	۳/۷

به طور اجمالی اطلاعات جدول ۳ نشان می‌دهند که اکثر اعضای نمونه در متغیرهای اجتماعی مانند دینداری، الگوگیری از رزمندگان و شهدا به عنوان گروه مرجع و هویت اسلامی-ایرانی در سطح بالایی قرار دارند. همچنین در متغیر سرمایه اجتماعی تمرکز نمره‌ها بیشتر در سطح میانی است. در همه متغیرها گروه شرکت کرده در اردو نسبت به گروه شرکت نکرده میانگین بالاتری به دست آورده است. همچنین با توجه به آماره انحراف معیار می‌توان گفت که میزان پراکندگی در میان گروه شرکت کرده در اردو تا حدودی کمتر از گروه شرکت نکرده است.

یافته‌های تبیینی: در این بخش یافته‌های مربوط به مقایسه میانگینهای دو گروه ارائه شده است.

این مقایسه‌ها از طریق آزمون t انجام شده و با توجه به نتایج این آزمون می‌توان فرضیه‌ها را آزمون نمود.

جدول ۴: مقایسه میانگینهای دو گروه در ابعاد متغیر وابسته

معنا داری	میزان t	معدل گروهها		متغیر
		شرکت نکرده	شرکت کرده	
۰/۰۰۰	۳/۹۵	۳۶/۳	۳۸/۴	دینداری
۰/۰۰۰	۴/۱	۱۵/۲	۱۶/۳	هویت اسلامی-ایرانی
۰/۰۰۰	۵/۳	۱۵/۲۵	۱۶/۵	سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۰/۵	۱۷/۵	۲۱/۰۸	الگوگیری از رزمندگان و شهدا
۰/۰۰۰	۴/۹۹	۱۸/۲۰	۱۹/۹	ساده‌زیستی

با توجه به اطلاعات جدول ۴ می‌توان ادعا کرد که همه فرضیه‌های تحقیق تایید می‌شوند. نتایج آزمون مقایسه میانگینها نشان از آن دارند که نمرات دانش آموزان شرکت کرده در اردو از دانش آموزان شرکت نکرده در متغیرهای دینداری، هویت، سرمایه اجتماعی، الگوگیری از رزمندگان و شهدا و ساده‌زیستی بیشتر است. میزان آماره t نشان از وجود رابطه ای قوی میان متغیر مستقل یعنی شرکت یا عدم شرکت در اردوی راهیان نور با همه متغیرهای وابسته است. همچنین نگاهی به سطوح معناداری گویای این مطلب است که نتایج این پژوهش را می‌توان با اطمینان بالای ۹۹ درصد در همه متغیرها روی جامعه آماری تحقیق تعمیم داد.

در مجموع، یافته‌ها حاکی از آن است که همه متغیرهای اجتماعی که مربوط به سطوح کلان (هویت و سرمایه اجتماعی) هستند یا متغیرهای سطح خرد (دینداری، ساده‌زیستی و الگوگیری از رزمندگان و شهدا) تحت تأثیر شرکت دانش آموزان در اردوی راهیان نور قرار می‌گیرند و تغییراتی مطلوب در آنها ایجاد می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پرسش اصلی تحقیق حاضر این بود که آیا اردوهای راهیان نور توانایی و قابلیت لازم برای برقراری ارتباط میان نسل جوان امروزی با ذخائر فرهنگی و ارزشی دفاع مقدس را دارند؟ ذخایری که نزدیک به ۳۰ سال پیش در نتیجه رشادتها و جانبازی رزمندگان اسلام شکل گرفت و به صورتی تاریخی انباشته شد. این ارتباط به معنای ارتباط با ظرفیتهای فرهنگی و معنوی جامعه و هویت اسلامی-ایرانی است و بی‌تردید نتیجه مثبتی در وضعیت کنونی جوانان کشور خواهد داشت که به‌زعم بسیاری از مسئولان و کارشناسان با بحرانهای فراوانی دست و پنجه نرم می‌کنند. باتوجه به نتایجی که در این پژوهش به دست آمده می‌توان پاسخ داد که اردوهای راهیان نور از چنین توانمندی ارزشمندی برخوردارند و بایستی به آنها توجه وافر کرد.

اگر تأثیرگذاری اجتماعی-فرهنگی اردوی راهیان نور بر دانش آموزان به سه سطح بالا، متوسط و پایین تقسیم شود، مقایسه وضعیت دانش آموزان شرکت کننده در اردوی راهیان نور با سایر دانش آموزان نشان می‌دهد که شرکت در اردوی راهیان نور در سطح بالا به ترتیب موجب افزایش در میزان متغیرهای تأثیرپذیری از سیره اخلاقی رزمندگان و شهدا و احترام به ایشان به عنوان گروه مرجع، دینداری، هویت اسلامی- ایرانی و ساده‌زیستی می‌شود. همچنین در سطح متوسط سبب افزایش در سطح سرمایه اجتماعی در میان دانش آموزان می‌شود.

در مجموع یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که شرکت در اردوی راهیان نور تأثیر مثبت بسیار بر متغیرهای اجتماعی-فرهنگی دارد. بیشتر بودن نمرات دانش آموزان شرکت کننده در مقایسه با دانش آموزان دیگر در متغیرهایی مثل دینداری، الگوگیری از شهدا و رزمندگان و گرایش به ساده‌زیستی از دلالت‌های نظریه گروه‌های مرجع حمایت می‌کند. یعنی اینکه نیازی نیست حتماً گروه مرجع از نظر مکانی و زمانی به افراد نزدیک باشد، بلکه همانند شهدا و رزمندگان - که از نظر زمان و مکان با دانش آموزان همسان نیستند و متعلق به دو نسل متفاوت هستند- می‌توانند آثار تعیین کننده ای بر فرد بگذارند. در تبیین این پدیده باید گفت قرار گرفتن دانش آموزان در فضایی که زمانی میدان عمل شهدا و رزمندگان بوده و ارتباط بی واسطه با آن فضا به همراه تحریکات احساسی و عاطفی و اثرگذاری انرژی روانی وارد شده، موجب افزایش گرایش دانش آموزان به شهدا و رزمندگان و شیوه رفتاری ایشان می‌شود.

در این پژوهش تأثیرگذاری مثبت اردوهای راهیان نور بر تعلق دانش آموزان شرکت کننده به هویت اسلامی-ایرانی مشاهده شده است، در شرایطی که به نظر کارشناسان بحران هویت یکی از چالش‌های پیش روی نسل جوان است و امکان این وجود دارد که نسل فعلی به هویت‌های بیگانه یا منحرف گرایش پیدا کند. از نظر جامعه‌شناختی افزایش تعلق به هویت‌های جمعی می‌تواند مسیر حرکت جوانان را در بحران هویت مشخص نماید. از سوی دیگر، افزایش احساس تعلق به هویت اسلامی- ایرانی سبب افزایش مصونیت نسل جوان در برابر آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی می‌شود. همچنین، اردوی راهیان نور به مثابه یک برنامه فرهنگی- تربیتی آن چنان که دلالت‌های مفهومی نظریه یادگیری اجتماعی می‌گویند، مدلها و الگوهای عمل را به دانش آموزان یاد می‌دهد. دانش آموزان با دیدن آثار برجای مانده از سیره رفتاری شهدا و رزمندگان و الگو قرار دادن نوع واکنش آنان به محرک‌های گوناگون شیوه ای از رفتار را یاد می‌گیرند که در موقعیت‌های دیگر راهنمای عمل آنها می‌شود.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان دادند که اردوهای راهیان نور در تغییر نگرش دانش آموزان مؤثرند. بر پایه نظریه‌های مربوط به تغییر نگرش در مورد این یافته باید چنین استدلال کرد که در

طول اردوهای راهیان نور نگرش دانش آموزان بر اثر عوامل شناختی، ارزشی و رفتاری تغییر می‌کند. در این صورت اگر اردوی راهیان نور منجر به تغییر ارزشهای دانش آموزان شود، تغییر در نگرشها را در پی خواهد داشت. قرار گرفتن دانش آموز در گروههایی که قائل به ارزشهای اسلامی هستند در کنار غلبه وجدان جمعی حاکم بر فضای اردوی راهیان نور، انرژی روانی بالایی را تولید می‌کند که می‌تواند احساسات فرد و گروه را تحریک کند. این تحریک احساسی در حکم یک زمینه تسهیل کننده به پذیرش ارزشها و نگرشهای گروه می‌انجامد. تکرار این روند در طول تعاملات دانش آموزان با همدیگر و مسئولان اردو و شکل‌گیری نوعی سرمایه اجتماعی، به شکلی غیرمستقیم تغییر نگرشهای ایشان را در پی خواهد داشت. همچنین، افزایش سرمایه اجتماعی می‌تواند فضای مناسبی برای کنشهای مطلوب در میان دانش آموزان فراهم آورد.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که دانش آموزان شرکت کننده در اردوی راهیان نور تمایل بیشتری به رعایت واجبات دینی و احکام اسلامی داشتند. دختران شرکت کننده بیشتر از دیگر دختران، اعتقاد به رعایت حجاب داشتند و در عمل نیز گزارش کردند که حجاب اسلامی را رعایت می‌کنند. تمایل به داشتن رابطه با جنس مخالف خارج از چارچوب شرعی در میان دختران و پسران کمتر شده بود و شرکت‌کنندگان در اردو گزارش کردند که تمایل بیشتری به شرکت در نماز جماعت و سایر مراسم دینی و مذهبی داشتند. از سوی دیگر، نتایج تحقیق حاکی از آن است که میزان یأس و پوچ‌گرایی در میان شرکت‌کنندگان کمتر از سایرین است. برخی از شرکت‌کنندگان گزارش کرده‌اند که پس از شرکت در اردوی راهیان نور از آرامش روانی، امیدواری، هدفمندی و نشاط بیشتری برخوردار شده‌اند. تأثیرگذاری مثبت اردو در متغیرهای اجتماعی و نگرشی فضای تربیتی و فرهنگی مناسبی را فراهم می‌آورد که عنصر احساسات، نه تنها از اهمیت آن نمی‌کاهد بلکه احتمال تأثیرگذاری را افزایش می‌دهد. قرار گرفتن در چنین فضایی، احتمال ایجاد تغییرات مثبت در ابعاد رفتاری و روانی را افزایش می‌دهد.

پیشنهادها

۱. با توجه به تأثیر مثبت شرکت در اردوی راهیان نور در افزایش میزان دینداری، ساده‌زیستی، سرمایه اجتماعی، هویت و گرایش به گروههای مرجع داخلی در میان دانش آموزان می‌توان گفت که بهتر است سیاست‌گذارها به گونه‌ای انجام شود که اردوها در مسیر این تأثیرگذاریهای مثبت حرکت کنند و به جای توجه بیش از اندازه بر قالب و چارچوب اردوها به محتوا و اثربخشی آنها توجه شود.

۲. با توجه به آثار مثبتی که در این پژوهش مشاهده شد بهتر است نهادهای دست اندرکار اردوها و رسانه در جهت بازشناساندن پیامدهای مثبت اردوها به جامعه و خانواده‌ها تمهیداتی بیندیشند. با وجود جو منفی که در سالهای اخیر نسبت به اردوهای راهیان نور دانش آموزی به وجود آمده، بهتر است در این زمینه تلاش بیشتری به عمل آید.
۳. بهبود اثربخشی و وضعیت اردوها نیازمند استفاده از نظرات کارشناسان، مسئولان و خانواده هاست و تنها با تکیه بر نظرات یک فرد، گروه یا نهاد خاص نمی‌توان اثربخشی این اردوها را از آنچه هست، بیشتر نمود.
۴. هدف این پژوهش این بود که مشخص کند آیا اردوهای راهیان نور ظرفیت لازم را برای برقراری ارتباط میان نسل جوان امروزی با ذخائر فرهنگی و ارزشی دفاع مقدس دارند؟ نتایج نشان داد که اردوها از توانایی منحصربه فردی در این زمینه برخوردارند. لیکن اگر به آسیبها و نقاط ضعف اردوها توجه نشود و ارزیابی موشکافانه ای از اهداف، برنامه‌ها و پیامدهای این اردوها به عمل نیاید رفته رفته از توانایی اردوها در این زمینه کاسته خواهد شد و آنها بیشتر شکل یک مراسم، مناسک نمادین و کارناوال را خواهند گرفت که از پیام فرهنگی-معنوی لازم تهی شده اند و فقط جنبه تبلیغی و احساسی دارند.
۵. با توجه به تأثیر اردو در بهبود نگرش دانش آموزان به جامعه (طبق نتایج مربوط به شاخص سرمایه اجتماعی و هویت) بهتر است در طراحی و اجرای برنامه‌های اردو کسب آگاهی و افزایش بینش در کانون توجه قرار گیرد و از عنصر احساس و عاطفه به منزله یک تسهیل‌گر برای ایجاد تغییرات پایدارتر استفاده شود. همچنین، شایسته است نگرش کمی‌گرایانه به نگرش کیفی تغییر یابد و با افزایش امکانات و کیفیت اردوها بر میزان رضایت شرکت‌کنندگان افزوده شود. افزایش میزان رضایت بی‌تردید در رسیدن برنامه‌های اردو به اهداف از پیش تعیین‌شده مؤثر خواهد بود.
۶. با اینکه اردوهای راهیان نور پیرامون یک امر مقدس و ارزشی یعنی دفاع مقدس و ارزشهای مربوط به شهیدان گرانقدر ایران شکل گرفته اند، نباید در تحلیل آنها به صرف این جنبه معنوی و ارزشی نگرش انتقادی را به کار نگرفت. بلکه از آنجا که هدف از انتقاد اصلاح و بهبود کارایی اردوهاست بایستی با یک نگرش علمی و بیطرفانه این اردوها را مورد بررسی قرار داده و نگرشهای همه گروهها و ذی‌نفعان را در این ارزیابی بازتاب داد.

منابع

- احمدی، خدابخش. (۱۳۸۹). آسیب‌پذیری فرهنگی، اجتماعی و تربیتی در نوجوانان و جوانان. *مجله علوم رفتاری*، ۴ (۳)، ۲۴۱-۲۴۸.
- ازکیا، مصطفی. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: انتشارات کیهان.
- امین‌بیدختی، علی‌اکبر؛ جعفری، سکیته؛ نوروزی، نصراله و خسروی‌نیا، معصومه. (۱۳۹۲). تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت تحصیلی. *دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی*، ۲ (۳)، ۱۰۷-۱۳۸.
- ایمان، محمدتقی و افراسیابی، حسین. (۱۳۹۶). عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر اثربخشی الگوی حل مسئله والدین در زمینه مسائل جوانان. *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ۲۵ (۴)، ۱۲۱-۱۴۰.
- پسند، مریم. (۱۳۹۳). بررسی علل گرایش به عرفان‌های نوظهور در ایران و پیامدهای امنیتی ناشی از آن. *فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی-امنیتی دانشگاه جامع امام حسین*، ۳ (۱)، ۷۱-۹۴.
- پیلتن، فخرالسادات و طالبی، حسین. (۱۳۹۲). بررسی عوامل اجتماعی گرایش به مد در بین نوجوانان. *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۴ (۱۱)، ۴۹-۶۴.
- توفیقیان‌فر، علی‌حسن و حسینی، سید احمد. (۱۳۹۱). بررسی بیگانگی اجتماعی جوانان و عوامل اجتماعی مرتبط با آن (نمونه: جوانان شهر یاسوج). *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۳ (۸)، ۴۵-۵۸.
- ثناپی، باقر. (۱۳۶۸). نظریه یادگیری اجتماعی. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۵ (۴)، ۱۱-۲۸.
- جعفری، احمد؛ یزدانی، مرجان و قبادی، مجید. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه شهر کرج. *فصلنامه مطالعات ملی*، ۱۵ (۲)، ۱۴۷-۱۶۸.
- چاوشیان‌تبریزی، حسن. (۱۳۸۱). *سبک زندگی و هویت اجتماعی، مصرف و انتخابهای ذوقی* به عنوان شالوده تمایز و تشابه اجتماعی در دوره اخیر مدرنیته. پایان‌نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- حاضری، علی‌محمد و شریفی، اسماعیل. (۱۳۸۸). بررسی تجربه جامعه‌پذیری دانش‌آموزان سال اول و دوم دبیرستانهای پسرانه شهر تهران و مقایسه آن با دو نسل قبل از خود. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۰ (۴)، ۴۳-۷۲.
- خدایاری‌فرد، محمد و عابدینی، یاسمین. (۱۳۸۶). مشکلات سلامتی نوجوانان و جوانان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شجاعی‌زند، علیرضا. (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۶ (۱)، ۳۴-۶۶.
- صدیق‌سروستانی، رحمت‌الله و هاشمی، سید ضیاء. (۱۳۸۱). گروه‌های مرجع در جامعه‌شناسی و روانشناسی با تأکید بر نظریه‌های مرتون و فستینگر. *نامه علوم اجتماعی*، ۲۰ (۲)، ۱۴۹-۱۶۷.
- فتحی، سروش و فدوی، جمیله. (۱۳۹۱). تحلیلی بر آسیب‌های اجتماعی جوانان طی سال‌های ۸۷-۱۳۷۸ و عوامل مؤثر بر آن. *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۳ (۸)، ۱۲۱-۱۴۴.
- کاظمی‌پور، عبدالمحمد. (۱۳۸۷). *نسل ایکس: بررسی جامعه‌شناختی نسل جوان ایرانی*. تهران: نشر نی.
- محمدحسین‌زاده، معصومه. (۱۳۸۶). *ارزشیابی اردوهای راهیان نور دانشجویان (درون داد، فرآیند و برون داد)*. طرح پژوهشی گروه پژوهشی تعلیم و تربیت اسلامی، پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- محمدی‌اصل، عباس. (۱۳۸۵). *بزهکاری نوجوانان و نظریه‌های انحراف اجتماعی*، چاپ اول. تهران: نشر علم.

معینی، مجتبی. (۱۳۸۶). بررسی میزان تأثیرگذاری کاروانهای راهیان نور بر مشارکت مردمی در جنگ آینده (با تأکید بر اعزام دانشجویان دانشگاههای تهران). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده و پژوهشکده فرماندهی و ستاد عالی جنگ و علوم دفاعی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

واحدی، شهرام و محمدی آریا، علیرضا. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش نوجوانان به الگوهای فرهنگ غربی (مطالعه موردی: نوجوانان و جوانان شاهد و اینترگر استان آذربایجان غربی). فصلنامه مطالعات ملی، ۱۳ (۲)، ۹۷-۱۲۰.

ودیعه، ساسان. (۱۳۸۱). تحلیل جامعه‌شناختی جنگ ایران و عراق در قالب نظریه پارسونز. فصلنامه علوم اجتماعی علامه، (۱۷)، ۱۳۱-۱۵۴.

هزارجریبی، جعفر و صفری شالی، رضا. (۱۳۹۱). بررسی پدیده اعتیاد مجازی در بین نوجوانان و جوانان استان قم. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۹ (۵۷)، ۱-۳۵.

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press.

Brown, R. (1985). Social identity. In A. Kuper & J. Kuper (Eds.), *The social science encyclopedia* (pp. 623-648). London: Routledge.

Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Chicago, III: Rand McNally.

Hyman, H. H. (1942). The psychology of status. *Archives of Psychology (Columbia University)*, 269, 94.